

על האתגרים והדילמות של הציונות הדתית

כמבוא לדיון באתגרי השעה העומדים כיום בפני הציונות הדתית, בחרתי בדבריו של אחד מגדולי המוסר, הסבא מנובהרדוק, ר' יוסף יוזל הורוביץ, על פיתוי הנחש בגן העדן. על פי תפיסתו האדם לפני החטא היה 'כמעט' מלאך, אלא ש"ניתנה לו היכולת שאם ירצה אזי יחדל מלהיות מלאך אם ירצה לחיות חיי בחירה ולא חיי מלאך, הרשות בידו" (מדרגת האדם, ב). אכן, בידי אדם הראשון הייתה פתוחה בחירת הבחירה, בין חיי מלאך "בלא שום סכנה לקנייני הרוחניים". לבין חיי אדם בו יתעוררו "המידות והנטיות הטבעיות". או אז יצטרך האדם "לבא אתם במלחמה ולנצחם". הסבא מוסיף שניצחון זה יביא את האדם למעמד רוחני מעבר למעמדו הראשון, שהרי "לפום צערא אגרא". אלא שאפשרות זאת קשורה בסכנה איומה, "אם לא יעלה בידו לנצח..."

לדעתי יש אמת רב בתיאור זה, אם כי הוא חד-ממדי. אליבא דהציונות הדתית ברובה, אין כאן רק פעולה של גבורה, אלא גם תהליך של גאולה, חזרת העם היהודי לבריאותו ושלמותו. המעבר בין גלות לאתחלתא דגאולה כרוך באתגרים קשים עליהם חייבים אנו להתגבר. כדי להצביע על מצבנו מבקש אני להיעזר בסיפור הי"ג של רבי נחמן מברסלב 'שבעת הקבצנים'. הקבצנים, בעלי המומים מייצגים את התחומים העיקריים של התרבות והציביליזציה בעולמנו הפוסטמודרני. החרש - את האסתטיקה, כבד הפה - את הרטוריקה, עקום הצוואר - את המוסיקה, העיוור את היצירות שבזמן, הגיבן את היצירות שבמקום, הגידם - את הטכנולוגיה. על הקבצן השביעי, הפיסח, אין אנו שומעים כלום, היות והוא מייצג את הגאולה. הקבצנים בעלי המומים מתארים את הסירוב לקחת חלק בתרבות וביציביליזציה שפועלת על פי הכללים שמאפיינים את זמננו. כדברי החרש "ואתם סוברים שאני חרש. אין אני חרש כלל, רק שכל העולם כולו אינו עולה אצלי לכלום שאשמע החיסרון שלו, כי כל הקולות כולם הם מן חסרונות". הנכות מתארת את ההיסגרות מול העולם החיצוני. זאת היא החיית התמימות, המיוצגת באדם המכסה את עינו מלראות דברים בלתי ראויים.

יש בדברי רבי נחמן מוטיבים נוספים המאפיינים את תקופתנו. החרש מספר לנו סיפור על מדינתו בה התקלקלו הטעם, הריח והצבעים. משל מופלא, על האסתטיקה שהסתאבה. הייתה למדינה גנן, אך הוא נעלם, ואז "ג' כיתות עבדים... הולכים ומקלקלים את המדינה". ההומור הפורח מבוסס על ניבול פה ועל פגיעה בזולת, ואכן "על ידי ניבול פה נתקלקל הטעם שכל הטעמים הם טעם נבילה". בעקבות הניאוף, נתקלקל הריח. החברה מלאה קטטות ומריבות משפטיות. "העיר הייתה מלאה מבתי דינים", מלאה כל הארץ משפט ושוחד. השוחד גרם לקלקול הצבעים שהרי בעקבות השוחד "נחשכו העיניים... כי השוחד יעוור עיני חכמים". בין אנשי המדינה מתהלך משוגע שטוען שהוא הגנן. "כל אחד מחזיק אותו למשוגע וזורקין אחריו אבנים ומגרשין

אותו", אלא שהוא אכן הגנן האמיתי. הרבה מאוד יהודים תמימים ושומרי תורה לא האמינו לו, כשעוד אפשר היה להינצל מהטרגדיה שפגעה בהם ובמדינתם.

הסבא מנובהרדוק עמד על הסכנות שבהפנמת הערכים של הסביבה בתוכה אנו חיים. הנפילה בתוך מלתעות החילוניות הוא הביטוי למצב מסוכן זה. לא תמיד מצליחים אנו לעמוד בפני הנחש. אלא שהבעיות שלפנינו קשות יותר. נדמה לי שדגם גיאולוגי יעזור לנו להבין את משמעותה של הסיטואציה. הקיום היהודי בן ימינו מיוסד על קרקע שהוא בנוי שכבות שכבות, זו על גבי זו. יצירתן של השכבות השונות היו קשורות בשלושה משברים היסטוריים להם היינו עדים במאות ה'ט"ו והכ': המודרניזציה, הציונות והתנועות החברתיות. שלושת משברים אלה, יצרו בהתאמה שלוש סינתזות כשבמרכזם דמויות אנושיות מיוחדות, או תנועות חשובות: 'תורה עם דרך ארץ' של ר' שמשון רפאל הירש, הציונות הדתית ובמרכזה בית מדרשו של הראי"ה, ומשנת תורה ועבודה. אלו הן רק שלוש דוגמאות, אמנם בולטות ומרכזיות ביותר, ממערך שלם של סינתזות, המהוות יחד ניסיון להעמיד אופציה יהודית עקבית ושלמה בעולם המודרני. בזמן האחרון אנו עדים לסכנה מסוג אחר, יסודית יותר. השותפות שניסו אבותינו לבנות נמצאות במשבר בגלל קריסת השותף. אמנם, טרגדיה חמורה היא שלא נשתרשה, ושלא נוצרה, הסינתזה של הסינתזות, בייחוד בין שתי הראשונות. למרות מגבלה זו שכבות אלו, והתפיסות הרעיוניות שהן ביטאו, היו הבסיס "הגיאולוגי" לקיומנו, לקרקע שמתחת לרגלינו. כפי שניתן להיווכח, התהליכים החברתיים של השנים האחרונות חשפו את העובדה שהשכבות הגבוהות תוצאות הסינתזות של הדורות האחרונים היו חלשות, וכך נחשפו השכבות העמוקות יותר. במבנה הפוליטי שלפנינו, באו לידי ביטוי דברים חמורים עוד יותר. הגשרים שנבנו ואיחדו על פני פרשות דרכים בעבר הרחוק יותר, התגלו כבלתי מהימנים. כך למשל, הבעיה חמורה עוד יותר. הגשרים שבין חסידים ומתנגדים, כמעט ונפלו, וגשרים שאיחדו פערים קדומים יותר קרסו, הדוגמה הבולטת אלה שהפרידו בין אשכנזים לספרדים. השכבות החדשות התגלו כחלשות, הפצעים נפתחו מחדש והפערים חזרו ונתגלו. איך מסתיים סיפור הקבצנים? הגאולה תתממש. כמובן, אבל אנחנו לא יודעים כיצד זה יתרחש. ובינתיים, חייו של הצעיר הציוני-דתי אינן פשוטיות ודרכיו מסוכנות. הוא לא שמע לרמזיו של הסבא מנובהרדוק. הוא מנסה לשנות את ההיסטוריה.